

KRÍZISEK ÉS KRÍZISVÁLASZOK EGY GYÁRIPARI MUNKÁSTÁRSADALOMBAN

DOBÁK JUDIT

Az ipari forradalom a magyar gazdaságban Európa többi országához képest késve jelentkezett, így a kohászat indulása is az ipari forradalom második korszakaként emlegetett időszakban jelent meg, amely azonban számos előnyt hozott. A kiegyezés évei után nem csak a hiányok által indukálódott ipari lendület gyorsította fel a gyártelepítési kedvet. Előnyként jelentkezett, hogy a kohászat első kísérleti fázisain már túl volt, így a magyar ipar kihagyta az első és költséges ipari próbálkozásokat, és viszonylag konkrét technológiai elképzeléssel telepítették az első üzemeket. Így a kezdeti sikerekkel, európai mércével is jónak mondható kohászati tevékenység körvonalazódott a Miskolc melletti Diósgyőrben létrehozott kohászati üzemekben. Az 1800-as évek végén a Monarchia területén olyan kincstári területet kerestek a gyár alapításához, amely katonailag jól védhető, a nyersanyagok rendelkezésre állnak, és az akkor még csak tervekben létező vasútvonalon a szükséges alapanyagok és késztermékek szállíthatók. A tervek szerint Diósgyőr-vasgyárban készültek Magyarország vasúthálózatának sínrendszerei, vasúti alkatrészek, vagonok, valamint számos nagyméretű és speciális kohászati technológiát igénylő darabáru. Ezen szempontoknak az akkori geográfiai viszonyok mellett a Diósgyőri koronauradalom jó választásnak bizonyult. Az akkor feltárt kőszénbányák, a felvidéki területekről hozható vasérc, a Szinva patak vize és a Bükk védelme biztosította az alapvető igényeket. És a környéken részben megtalálható volt a szükséges munkaerő is. A környezeti, gazdasági és társadalmi feltételek azonban többször is jelentősen változtak a gyár történetének közel 140 évében.

A Miskolc-diósgyőri kohászat olyan óriásvállalattá nőtte ki magát a 20. században, hogy jelenléte meghatározó volt a borsodi iparvidék, a megye és a régió számára is. Gazdasági eredményei, krízisei, majd összeomlása átalakította Észak-Magyarország gazdasági erővonalait

Tanulmányomban a helyi gyártörténet időkeretében szeretném bemutatni azt a folyamatot, ahogyan a kohászat munkástársadalma és a körülötte létrejött helyi társadalom reagált a gazdasági szerkezetváltásokra. A sokszínű történelmi környezetben, többszörös gazdasági modellváltásban melyek azok a tényezők, amelyek a helyi társadalmi kohézió erősödését okozzák, és melyek vezetnek ugyanennek a közösségnek az erodálásához. A külső hatások mellett kutatásaim eredményeként szeretném bemutatni a munkáskolónia négy jól elkülöníthető korszakára vetítve – betelepülés, a közösséggé válás, a munkárisztokrácia kialakulása és a szocializmus időszaka –, hogy a helyi társadalom milyen válaszokat adott az aktuálisan jelentkező válságjelenségekre, krízishelyzetekre. A külső hatások és a helyi társadalom belső folyamataiban az egyéni életstratégiák milyen értékek mentén működtek.

A kolónia társadalmát vizsgálva az egyéni életek, a közösségek, a csoportdinamikák mind a gyáron keresztül értelmezhetőek. A gyár működése és a kolónia közössége szoros egységben létezett, elemzésük során kihagyhatatlannak tűnik a gyár gazdasági oldalának a vizsgálata is. A vállalat és a közösség nagyobb időbeli ciklusai egybeesnek. Jelen tanulmányban a vasgyár közösségét a történeti antropológia szemszögéből vizsgálom, de segítségül hívom a gazdaságtudományban gyakrabban használt életciklus-elméletek és -modellek eredményeit. Az életciklusok vizsgálata a válságok alkalmával felerősödik minden tudományterületen.

A válságdefiníciók sokfélék, megközelítésmódjaik egyensúlyfelborulásként, vesztesékként, lehetősékként, váltási kényszerként írják le.¹ „A definíciók mind-egyike egy közös megállapítást tükröz, és pedig azt, hogy a válság az egyensúly átmeneti zavarának tekinthető, és megújulási, illetve innovatív változási kényszert jelez. A jelzésre érkező válaszreakciók gyorsaságától, minőségétől és adaptációs megfelelésétől függően dől el, hogy a szervezet a válságot sikeresen vagy sikertelenül kezeli. Ebből az következik, hogy a válság nem jelenti szükségszerűen a működés végét, legtöbbször kellő innovációval és megfelelő stratégiával sikeresen le lehet azt küzdeni, és egy magasabban pozicionált szinten tovább lehet a tevékenységet folytatni. Sarkalatos pontja tehát a válságoknak, hogy olyan külső vagy belső hatások által indukált változások következnek be a vállalat életében, amelyek miatt az események nem mehetnek tovább a korábbi módokon, tehát változtatásra vagyunk kényszerítve.”²

Az állami tulajdonú gyár gazdasági mélypontjainak, válságjeleinek vizsgálatára az egyik módszer, az úgynevezett vállalati életgörbe megrajzolása, amely a részletes adatokból áttekintést ad, és szemléletesen mutatja be, hogyan alakult a gyár termelése.

Egy gazdasági egység életgörbéje az adott vállalat, gazdasági szereplő életpályáját jelenti az idő függvényében. Az életút különböző szakaszokra bontható, amelyek egymásra épülnek (és bár különböző életciklus modellek léteznek – szakaszolások számában, azok részletezettségében eltérnek), mégis egy közös, az egyes szakaszok nem felcserélhetőek.³ A modellek leírói egyetértenek abban, hogy a makrogazdasági folyamatok hatnak az egyes vállalatokra (így az egyes életciklusokra is), a vállalati szféra működése, növekedése, válsága hatással van a makrogazdasági mutatókra, így az életgörbe modelleknek mind makro-, mind mikrogazdasági szempontból jelentőségük van. Egy-egy ciklusnak meghatározott szakaszai vannak:

- bevezetés (folyamatos növekedés),
- növekedés (konjunktúra),
- érettség (élesedő verseny, lassú fejlődés),
- hanyatlás (recesszió).

¹ Vesd össze: ANGYAL 1999; SZÉKELY 2009; VERESS 1992; BAKOS 2003; BAKOS 2006.

² SZÉKELY 2009, 10.

³ KOCZISZKY 1994, 12–21.

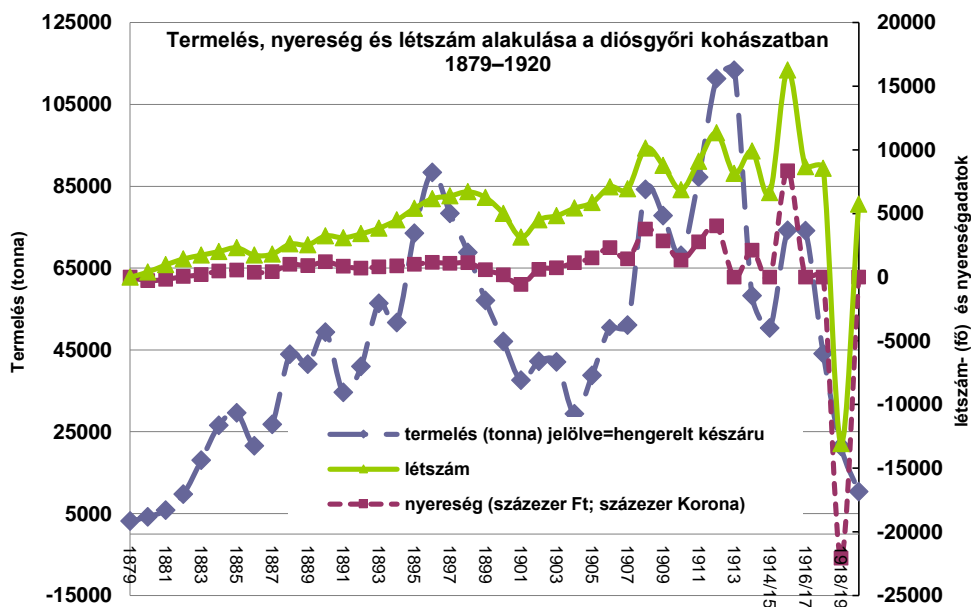
A recesszió nem feltétlenül kell, hogy egyet jelentsen a válsággal. Az egyes ciklusok hosszára, dinamizmusára külső és belső tényezők is hatnak. Endogén hatásként meg kell említeni a tőke nagyságot, a tőke strukturáltságát, a technológia jellegét, a szervezeti struktúrát, szervezeti kultúrát. Exogén hatások között pedig a piaci környezet változását és a társadalmi környezet jellegét. Vagyis a társadalom kulturális jellegét, a szociális és politikai stabilitást, a jogi feltételrendszert, a társadalom igénystruktúráját. A helyi társadalom állapotának tehát nagy jelentősége van egy-egy ipari termelőegység sikerességében vagy esetleges sikertelenségében.

A diósgyőri kohászat termelési adataiból homogén idősort néhány magyarázattal lehet megrajzolni. A viszonylag hosszú időtávban egyrészt különböző pénznemekkel kell számolni, illetve figyelembe kell venni a pénznemen belüli értékváltozást. Az adatok egységes kezelésében még az okoz nehézséget, hogy a gyár adatai hadiüzemként nehezen hozzáférhetőek, illetve bizonyos adatok vélhetően csak közelítőleg pontosak. Nem állnak rendelkezésre olyan gazdasági, könyvelési adatok, amelyek ilyen időtávban teljességgel felhasználhatóak, az adatok különböző jelentésekből, éves beszámolókból származnak.⁴ A diósgyőri kohászat termelési és létszámadatai az 1920-as évektől egészen 1950-ig hiányosak, így azt az idősorban nem tüntettem fel. Ebben az időszakban a gyár a korábbi termelőtevékenységét szüneteltették, illetve termelését a hadi termelésre állították át. Ezért ezeket az adatokat, illetve azok hiányát önálló szakaszként is értelmezhetjük az életciklus-modellben. Az ábrán látható, ahogyan a különböző adatok azonos időszakban mutatnak maximumot, és csökkenési, növekedési tendenciájuk is hasonló, egy jól termelő, nyereséges gyár megtartja, illetve növeli a foglalkoztatottak számát, csökkenő termelés esetén pedig csökkentik a foglalkoztatottak létszámát. A két ábra két eltérő gazdasági rendszert is jelöl. Az 1. ábrán látható időszakban a gyár ugyan sok állami megrendeléssel, de piaci alapon működött. A 2. ábra az 1950-es évektől mutatja a termelési adatokat, ahol a szocialista gazdasági rendszerben a piaci alapú termelés háttérbe szorult, helyére a tervgazdálkodás került, amely számos ponton a volt Szovjetunió terveinek magyarországi realizálását is jelentette.

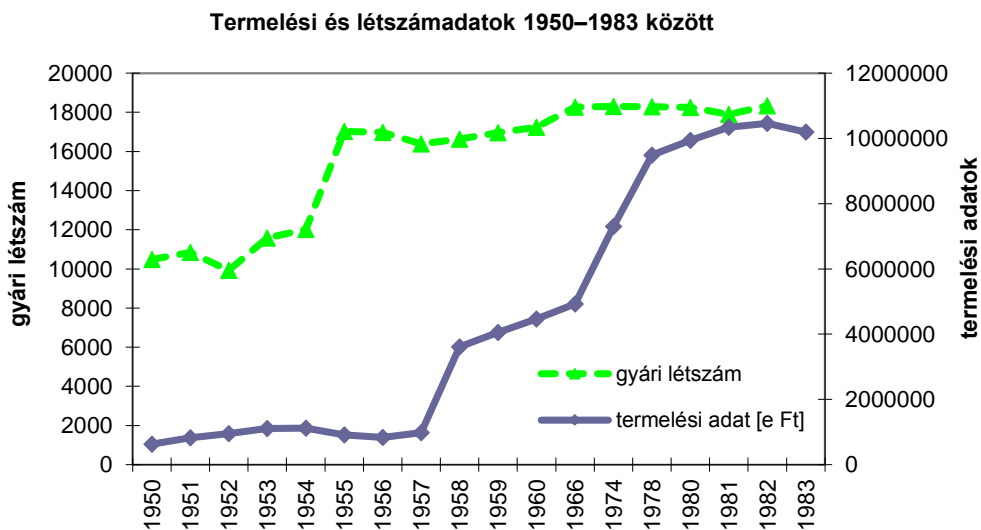
A helyi közösségek, illetve a helyi társadalom válságát az életmóddal és emberi emlékekkel foglalkozó tudományterületeken talán még nehezebb definiálni.

---

⁴ Források nagy része: PORKOLÁB 2003; valamint saját gyűjtés.

1. ábra: Termelési adatok az életgörbéhez I. (1879–1920)

2. ábra: Termelési adatok az életgörbéhez II. (1950–1983)

A válságok időbelisége is nagyobb bizonytalanságot mutat. Hiszen egy közösség életében a válságtünetek nem feltétlenül egy-egy naphoz köthetőek, és sokszor nem is azonosíthatóak, csak később, az emlékek értékelésekor. Mégis, ha a történeti antropológia egyik fontos eszközével a megélt emlékek felsorakoztatásával egy időbeli képet rajzolunk fel, akkor az egyes helyi társadalmakban is kirajzolódnak olyan csomópontok, amelyeket a közösség tagjai valamely szempontból válságtünetnek tartanak. A válságot így olyan átmeneti állapotnak fogom fel, amelyhez nem köthető az addigi szokásrendszerben átmeneti rítus, és amelyre az emberek alapvetően negatív képként emlékeznek. Nyilvánvalóan ezek a képek a visszaemlékezésben általában valamely szimbolikus történeti eseményhez vagy speciális életeseményhez kötődnek, az egyén ezek mentén fűzi fel a saját életében a válságként definiálható időszakokat.

Ha időbeli vonalon vizsgálódunk, a kolónia társadalma négy jól elkülöníthető generációra tagolódik:

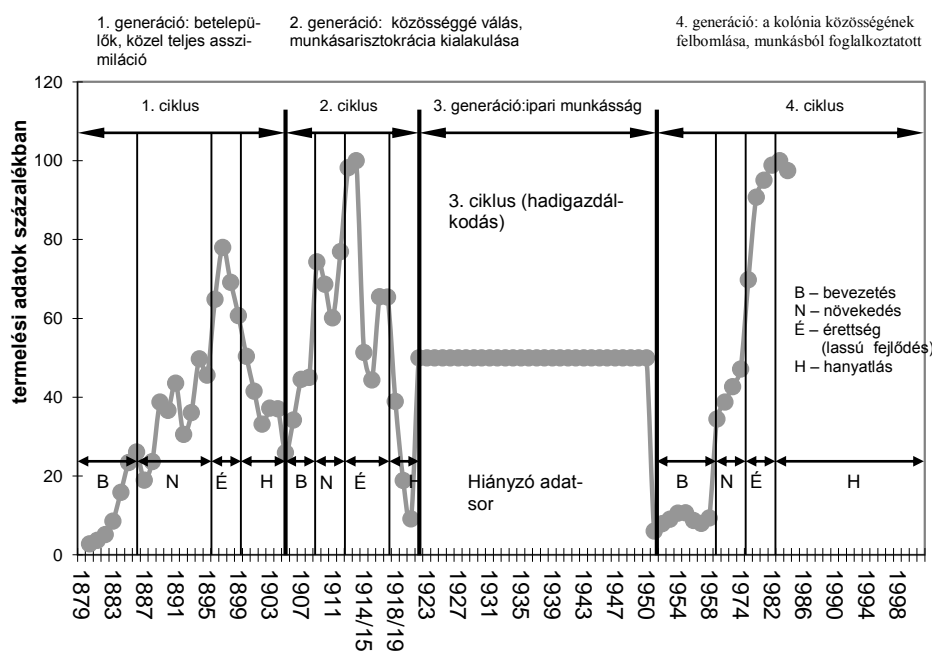
- Az első generáció a betelepülők generációja. A betelepülők nagy része végleg a vasgyárban telepszik le, a soknemzetiségű közösségben a teljes asszimiláció viszonylag gyorsan végbement.
- A második generáció az első generációs vasgyáriak generációja. Ez az alapja a munkásarisztokráciának nevezett rétegnek. A viszonylag kis létszámú csoport meghatározó hatással bírt a munkához való viszonyra, a kolónia és a gyár értékrendjére.
- A harmadik generáció a munkásságnak nevezett réteg kialakulása. A jellemzők között leginkább a tömeges és egységes fellépés a domináns.
- A negyedik generáció folyamatosan szűnik meg munkásnak lenni. A rendszerváltozáshoz közeledve egyre erősebb közösségi erózió által megszűnik csoportnak lenni, a munkásságból foglalkoztatotti réteg válik.

Az első generáció, eltérő vallási, kulturális szokásokkal bíró családok mintái az új feltételek között nyernek gyakorlatot.

A diósgyőri kohászat befogadó települését a 19. század közepéig döntően magyar, református népesség lakta. Néhány kilométerrel távolabb azonban már ekkor is sokfélekezetű településeket találunk, amelynek lakói szlovák és német nyelvet beszéltek. Ipari gyakorlattal rendelkező munkásokat telepítettek le, nagyrészt cseheket, morvaországi németeket és szlovákokat a Bükk több településére. Így a kohászat munkaerő-szükséglete kisebb részt a környékbeli falvakból, nagyjából pedig cseh, morva, osztrák és felvidéki területekről táplálkozott. Előfordultak még – igaz, kisebb számban – lengyelek, románok, ruszinok és bolgárok is. Az első általános iskolai osztályokban nem volt olyan gyerek, aki magyar anyanyelvűnek vallotta magát, de ez olyannyira megfordult, hogy a századfordulóra a gyár munkásai, és a gyerekek az iskolában 100%-ban vallották magukat magyarnak. A 30 év alatt bekövetkezett változás természetes úton aligha mehetett végbe, így feltételezhetjük egyrészt a magyarosítás felé gyakorolt nyomást, másrészt a hivatalos statisztikák kozmetikáját. Ehhez hozzá kell tenni, hogy arról egyelőre nincsenek adatok, hogy a gyár beüzemelésékor itt dolgozó munkások közül ténylegesen kik telepedtek le, és kik azok,

akik visszamentek szülőhelyükre, de ismerve a regionális munkalehetőségeket, a gyár kiegyensúlyozott megélhetés biztosításával jó lehetőséget jelentett, így csak valószínűsíthető, hogy az idejövő szakemberek nagy része itt is maradt. Azt látni kell, hogy a folyamat iránya a beolvadás felé nem változott,⁵ a két világháború közötti időszakra, az 1930-as évekre a teljes asszimiláció végbement.

A Diósgyőri kohászat vállalati életgörbéje 1879–1983

3. ábra: A diósgyőri kohászat életgörbéje

A világháborúk erősítették ezt a folyamatot, így a kolónia gyűjtömedencéjében az etnikumok feloldódtak. Az etnikai hovatartozás a második világháború után csak családi történetekben jelent meg, a kolóniában legfeljebb két generáció mélységéig tartották nyilván a származást.

A látványosan gyors és hatékony asszimilációs folyamatok okát abban kereshetjük, hogy a szakmai tudással bíró nem magyar munkások képezték a későbbi munkásarisztokrácia alapját, amely reális kompromisszumként jelenik meg az egyén életében. Kifelé mutató etnikai identitásukat feladták egy biztos megélhetést nyújtó munkahelyért és mind szakmai, mind közösségi szinten befogadásra találó közösséget.

⁵ R. NAGY 2012, 33–35.

A társadalmi szerveződés gyökereit vizsgálva a kolónia érdekes terep, hiszen több etnikum, több felekezetű, önszántukból letelepedett munkások alkották, magukkal hozva egyéni és közösségi szokásaikat.

Az első generációnak nevezett csoport az építményekkel együtt saját maga kezdte felépíteni azokat a kapcsolathálókat, értékpreferenciákat, mintákat és normákat, amelyek a közösségben való léthez és általában a társas együttéléshez szükségesek voltak. Ebből az időszakból egyelőre nem kerültek elő olyan források, amelyből megtudnánk, hogy az ide érkezők mit hoztak magukkal. A tanulmányozható iratok a technológiai feltételek megteremtésére, a munka helyzetére vonatkoznak csak, általánosabban vett életmódra így nem következtethetünk. De azt lehet tudni, hogy szlovák, cseh, morva, osztrák, román munkások már a kezdetektől jelen voltak a környékből érkezőkön kívül. De összekötő kapocs lehetett, hogy beköltözéskor mindenki *idegen* volt.

A második generáció ennek a viszonylag széles társadalomföldrajzi adottságokkal bíró csoportnak a leszármazottaiból állt. A második generációnál figyelembe kell venni a kolóniába érkezés idejét is, hiszen a telepítők is sajátos csoportot alkotnak, de az ide tartó migrációs folyamatok még több évtizedig tartottak. Azok a gyerekek, akik jellemzően a 19–20. század fordulóján születtek, vagy ekkor voltak fiatalok, alkotják azt a csoportot, akik a közösségszervezésben aktívan részt vettek. A többnemzetű és -vallású csoportok beolvadását segítette a 19. század végi magyarosítási törekvések több eleme is. Gazdaságilag pedig érdekelték voltak a viszonylag jó szociális szolgáltatásokkal és fizetési kondíciókkal rendelkező gyárban maradni. A folyamat gyors és nem egyedi jelenség lehetett. Istvánffy Gyula írta, majd panaszolta, hogy „*a betelepült idegen munkások és szocialista eszméik nemcsak az életmódban, hanem gondolkodásmódban az »egész lelki világ«-ban »megdőbbentő« átalakulást vittek véghez»*.⁶

A harmadik generáció a már nagyrészt kialakított közösségi szerkezetet finomítani tudta volna. Ekkor már a kolónia lakóházai, infrastruktúrája felépült, a munkások számos történelmi viharon közösségi szempontból sikeresen átestek. Kialakult egy olyan normarendszer, amelyet a közösség magáénak tudott. A tendenciát azonban az 1948-as kommunista hatalomátvétel kettétörte. A társadalmi téren történő totális elitváltás⁷ (többek között) a megindult közösségi folyamatokat leállította, helyén új értékek mentén alakult át az itt élők életmódja, amelyben a legnagyobb változást a társadalmi hierarchia átalakulása jelentette. A negyedik generáció esetében a közösség szétesését figyelhetjük meg. Pedig a szocialista értékrendszer egyik központi eleme az idealizált közösség volt, és a marxizmus gondolköréhez kötődő értékek társadalomra való ráerőltetésének a legintenzívebb időszaka 1948 és '56 közé esik.⁸

⁶ Istvánffy Gyulát idézi: KÓSA 1998, 269.

⁷ ROMSICS 1999, 271.

⁸ VALUCH 2005, 259.

Ahhoz hogy egy közösség közösség maradjon, az egyéni értékeknek összhangban kell maradniuk a közösségi értékekkel. Az egyéni értékeket meghatározó tényezők közül a legfontosabbak: a családi háttér, a tudás, a társadalmi csoporthoz tartozás, a munkaerő-piaci pozíció és a lakóhely.⁹ Ebből a négy elemből a munkásarisztokrácia ellehetetlenítésével a munkaerő-piaci pozíció alapjaiban változott meg. Ennek folyamányaként a társadalmi csoportban elfoglalt helyük, ha nem is egyik napról a másikra, de megváltozott. Bár értelmetlen a „mi lett volna ha...” fejtegetés, de a kolónia addig zárt világa valószínűleg hosszabb ideig meg tudta volna őrizni a belső hierarchiáját, ha az ideológiai váltással párhuzamosan nem jelent volna meg addig nem tapasztalt tömeg a vasgyárban. A beáramló emberek több céllal érkeztek. Egyrészt a falun végzett sikeres propaganda alapján lehetőséget reméltek a gyárban, másrészt az iskolákban is megjelentek a fiatalok, akik szakma reményében felduzzasztották az iskolák létszámát. A '49–50-es tanévben 3 osztályban 120 fővel indult el a képzés, az '51–52-es tanévben már 11 osztályban 401 fő tanulhatott, pár évvel később felnőttképzéssel is kibővült az iskola.

Az adatközlők többsége ekkor még gyerek volt, ezért emlékeik a külső jelekre és a szülők által értelmezett eseményekre vonatkoznak. A „tösgyökeres” lakosok nehezen éltek meg ezt az időszakot. *„Ezek más kultúrájú emberek voltak. Ahogy a kolónián átmentek, kiabáltak, értetlenül viselkedtek. A munkahelyen is megjelent a különbség, nem tudtak viselkedni. Munka után meg különösen. Apáméknak összeszokott kis csapatuk volt, a parasztok nem nagyon tudtak ebbe beleilleszkedni.”*¹⁰

Hogy mennyire ellentmondásos ennek megítélése, néhány véleményt érdemes megnézni olyan adatközlőktől, akik a második világháború utáni években, faluról költöztek a kolóniába: *„Akkor jöttem fel tanulónak, akkor kezdődött az ember élete, aránylag könnyen ment”*¹¹; *„Itt már könnyebb volt; a családban nem volt változás; előtte vidéken laktam Gagybátoron”*¹²; *„Ott kezdett kibontakozni a demokrácia, a nemzet felszabadultnak érezte magát bízott az önálló független életben, azok is lehetőséget kaptak, akik addig nem.”*¹³

Az értékrendek a mindennapokban számos helyen ütköztek. A tösgyökeres vasgyáriak elveszni látták az addigi értékeket, míg a betelepülők főleg a lehetőségeket remélték és kapták a kolónia életétől.

A közösség felbomlását tovább sietette, hogy ebben az időben Miskolcon nagy lakásépítkezések indultak. A kis bérleti díjak mellett a panelházak lakásainak megvétele vagy kertes, saját ház felépítése reális stratégiának tűnt. Így a munkásarisztokrácia egy része nyugdíjas éveire kiköltözött a kolóniából, aki pedig ott maradt, a gyerekeinek segített lakáshoz jutni. A negyedik generációt már sem a közösségi élet

⁹ VALUCH 2005, 257.

¹⁰ 82 éves nyugdíjas mintakészítő férfi – interjúrészlet.

¹¹ 76 éves nyugdíjas lakatos férfi, aki 1948-ban költözött a kolóniába – interjúrészlet.

¹² 80 éves nyugdíjas lakatos férfi, aki 1948-ban költözött a kolóniába – interjúrészlet.

¹³ 87 éves nyugdíjas esztergályos férfi, 1946-ban Ónodról költözött a kolóniába – interjúrészlet.

vonzereje, sem az akkor már komforthiányos lakások nem tartották benn a kolóniában. A telep lakói között erős fluktuáció indult meg, a „mi” tudat, a közösségi tudat leépült.

A munkásarisztokrácia azonban ezekben az években presztízvesztésen esett át, mind szimbolikus értelemben, mind az anyagi juttatások terén. Az értékvesztés leglátványosabban a munkahelyen valósult meg, a megszokott munkaformákat átalakították, horizontálisan rendbe elhelyezve a munkásokat. Az új rendben a vezetők alsóvezető szinten is elhatárolódtak a munkásságtól. A munkaszervezetek a valóságban is új formák voltak, az új elnevezésekkel – mint például a brigád – jelképesen is új szerveződési szinteket hoztak létre. A bérezés bizonytalansága, a munkaversenyek; valamint a normák szakmához értők számára logikátlan feltornázása, a termelési fegyelem felborulása a munka terepén aknázták alá a munkások közötti hierarchiát. A Kossuth-díjjal jutalmazott esztergályosnak, aki a norma ezerszeresét teljesítette, egy egész műszak dolgozott a keze alá. Ehhez a dinasztikus vasgyári munkások is hozzájárultak saját munkájukkal, feltételezve, hogy ez a bér és munkanorma csak átmeneti állapot. A törés akkor történt, mikor láthatóvá vált számukra, hogy szerepük sem a munkában, sem a juttatásokban nem fog javulni.

Az értékválság a családi, közösségi életre áttételesen volt hatással, és időben is később jelentkezett. Az egyéni emlékezetben, akár a harmadik generációs családi történetekben is – igaz, narratív szinten, de – megmaradtak az értékrend elemei: szakmai tudás, munkához való viszony, a munkaadóhoz való lojalitás.

A munkásarisztokráciát a munkahelyen az 1950-es évek elején szándékosan ellehetetlenítették, de ez akkor, kívülről nem volt ennyire egyértelmű. Családi, közösségi szinten is elindult a leértékelődés, ami egyrészt a nyugdíj, az inaktivitás felé közeledve más szerepkört jelentett kisebb közösségekben is, másrészt a béreken keresztül a családok életmódján közvetlenül megjelenő visszaesés is erősítette ezt a folyamatot. Az ifjabbak lehetősége és az öregek eredményei családon belül is megkérdőjelezték a régi értékeket: *„Lettem az apámé mellé a fizetési borítékot, büszkén, mert az enyémen több volt!”*¹⁴

A helyi társadalom addig meglévő hierarchiában elfoglalt hely nem volt tartható, egy homogénebb és irányíthatóbb munkásság jött létre, amelynek új szerkezete alakult ki, a tömeghatással az egyéni eredmények eltűntek, és ebben a munkásarisztokráciának már nem lehetett jelentős szerepe. A kolóniából kiköltöztetésről nem tudunk, de az addig szigorú szabályok felborultak. Ennek egyik legszimbolikusabb megjelenése az volt, amikor a igazgatói lakást bölcsődévé alakították át. Ez a ház a hierarchia csúcsát képviselte, így a gyárigazgató lakásának szociális létesítménnyé – vagyis bárki által használhatóvá – alakítása megsemmisítő volt, a hierarchia egészét rázta meg.

Visszacsatolva az diósgyőri kohászati életciklusához, szembeűnő, hogy két eltérő kutatási rész eredményei hasonló időbeli tagolódást mutatnak.

¹⁴ 76 éves nyugdíjas esztergályos férfi, tősgyökeres vasgyári – interjúrészlet.

Egyértelmű, hogy a történelem a közösségre és a gyár gazdasági tevékenységére alapvető hatással van, és a nagyobb történelmi események felgyorsítanak már megindult folyamatokat, legyen az növekedés vagy termelés-csökkenés, társadalmi kohézió vagy erózió.

Az életciklus nagyobb szakaszai egybeesnek a kohászat társadalmának generációváltásaival. A generációk váltásakor mindig történik értékváltozás is.

A változásokra való reakciók képesség függ a változó alapállapotától, legyen az egy közösség vagy egy termelőüzem. És ahogyan egy gyár életében a recesszió nem feltétlenül kell, hogy válsággal záródjon, úgy egy közösség életére is csak akkor tud egy-egy nagyobb külső hatás megsemmisítő erővel fellépni, ha az a folyamat már elindult, ahogyan elindult a Diósgyőr-vasgyári kolóniában.

IRODALOMJEGYZÉK

ANGYAL 1999

ANGYAL Ádám: *A vezetés mesterfogásai*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1999.

BAKOS 2003

BAKOS István: *Európai válságkezelési esettanulmányok* (Egyetemi jegyzet, távoktatási tananyag). Miskolci Egyetem, Miskolc, 2003.

BAKOS 2006

BAKOS István: A kohászati válság okai és regionális hatásai a borsodi iparvidéken. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek* 3/1. 2006.

KOCZISZKY 1994

KOCZISZKY György: Adalékok a vállalkozások életciklus elméletéhez. *Vezetéstudomány* 25/7. 1994, 12–21.

KÓSA 1998

KÓSA László: *Paraszti polgárosulás és népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)*. Planétás, Budapest, 1998.

PORKOLÁB 2003

PORKOLÁB László: *Források Diósgyőr-Vasgyár történetéhez 1770–1919*. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 2003.

R. NAGY 2012

R. NAGY József: *Laborer communities: Cultural anthropological research on laborer communities in northeast Hungary*. Saarbrücken, Lambert Academic Publishing, 2012.

ROMSICS 1999

ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Budapest, 1999, 271.

SZÉKELY 2009

SZÉKELY Zsolt: A vállalati válság kialakulásai és a prevenció módszerei. PhD-értekezés, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2009.

VALUCH 2005

VALUCH Tibor: *Magyarország társadalomtörténete*. Osiris, Budapest, 2005.

VERESS 1992

VERESS József: Válságstratégiák. *Vezetéstudomány* 4. 1992.